

Cilt 3 / Sayı 1 / Yaz 2023

Araştırma Makalesi

Veba Geceleri’nde Anlatıcının Söylem Alanı

Yasemin Yerlikaya

Erciyes Üniversitesi

Doktora Öğrencisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

ORCID: 0000-0003-1822-5526

yaseminyerlikaya5@gmail.com

Yerlikaya, Yasemin. “Veba Geceleri’nde Anlatıcının Söylem Alanı”. *KÜN: Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 3.1 (Yaz 2023): 50-61.

DOI: <https://doi.org/10.54281/kundergisi.29>.

Geliş Tarihi: 16.05.2023 / Kabul Tarihi: 08.06.2023 / Yayımlanma Tarihi: 30.06.2023

Bu çalışma Creative Commons Attribution 4.0 International License ile lisanslanmıştır.

Veba Geceleri'nde Anlatıcının Söylem Alanı

Yasemin Yerlikaya

Özet

Anlatı evrenine dair tüm olay ve durumların anlatma görevini üstlenen bir ya da birden fazla anlatıcı vardır. Bu nedenle anlatıcı anlatının söylem alanını üstlenir. Anlatıcı, insan veya hayvan olabileceği gibi herhangi bir nesne, işaret, görüntü veya renk olabilir. Tüm bunlar onun varlığını görünür kılan detaylardır. Anlatıyı şekillendiren yapı unsurları da söylem alanını açımlayan diğer detaylardır. Vaka, mekân ve zaman birliğinin yanı sıra kişilerin konumlanışındaki yapısal özellikler söylem alanının somut örneklerindendir. Çağdaş Türk edebiyatının üretken yazarlarından Orhan Pamuk, *Veba Geceleri* romanında hayalî bir adada yaşanan veba salgınının Osmanlı toplumu üzerindeki etkisini anlatır. Minger Adası'nda görülen salgın, Osmanlı'nın ağır ekonomik sıkıntılarının yaşandığı II. Abdülhamit devrinde yaşanır. Anlatının polisiye türüne dönüşmesini sağlayacak olan cinayet vakasının işlenmesi ise kurgusalılık bakımından anlatıyı süregelenleştirir. Roman, anlatıcı vasıtasıyla gerek tarihsel gerekse kurgusal yönlerden söylem alanının farklılaşmasını sağlayacak ifadeleri içerir. Bu çalışmada anlatıcının söylem alanına dâhil olmasını sağlayan özelliklerine yer verilecektir. Bu noktada dişil ve eril söylemin belirgin olduğu örnekler yukarıda bahsedilen ayırıcı unsurlar etrafında incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: *Veba Geceleri*, anlatıcı, söylem.

Abstract

The Narrator's Space of Discourse in *Veba Geceleri*

There are one or more narrators who take on the task of telling all events and situations related to the narrative universe. For this reason, the narrator assumes the discourse area of the narrative. The narrator can be human or animal, as well as any object, sign, image, or color. All of these are the details that make his presence visible. The building elements that shape the narrative are other details that open the discourse area. Structural features in the positioning of individuals as well as case, space and time unity are concrete examples of the discourse area. Orhan Pamuk, one of the productive writers of contemporary Turkish literature, describes the impact of the plague epidemic on a dream island in the novel *Nights of Plague on the Ottoman society*. The epidemic seen on Minger Island, II. It occurs in the reign of Abdulhamit. The processing of the murder case, which will allow the narrative to turn into a

police type, makes the narrative soothing in terms of fictionalism. The novel contains expressions that will differentiate the discourse area, both in historical and fictional aspects, through the narrator. This study will primarily include the features of the narrator that allow him to be included in the discourse area. At this point, examples of feminine and masculine discourse will be examined around the above-mentioned separator elements.

Keywords: Nights of Plague, narrator, discourse.

Giriş

Anlatı, yüzyıllar boyunca insanların estetik veya öğreti amacıyla düşünce ve duygularını temsil eden yazılı, görsel, işitsel vb. unsurların tamamını kapsayan bir yapıya işaret eder. Burada söz konusu olan aktarma eylemidir. Yazılı anlatıların temel göndergelerinden olan temsil etme özelliği aktarma eylemiyle birlikte işlerlik kazanır. Anlatılarda yer alan her bir temsil aracı aktarıcının varlığını ebedî kılar.

Gérard Genette, anlatı kavramını üç farklı yaklaşımla açıklar. Genette anlatının ilk anlamını anlatma esasına bağlı olarak açıklar. Anlatı bildirimini, bir olayı ya da olaylar dizisini anlatmayı üstlenen sözlü ya da yazılı söylemin ifade edilmesi anlatının ilk anlamının özelliğidir. Bu anlam söylemin kendisidir. Genette, anlatının ikinci anlamını anlatıda ele alınan eylemlerin ve durumların incelenmesi olarak açıklar ve anlatıyı öykü ile ilişkilendirir. Ayrıca öykünün kendi içinde mantıksal bir planı olduğuna vurgu yapar. Anlatının üçüncü anlamını ise olayların ve eylemlerin nakledilmesiyle meydana gelen anlatılama edimiyle açıklar (13). Anlatının bu anlamında anlatma ediminin sonucunda meydana gelen kurmaca ve gerçeklik durumları öne çıkar. Genette anlatının bahsedilen bu üç anlamından yola çıkılarak her birini karşılayacak terimlerin kullanılmasını teklif eder. Bunları sırasıyla söylem (anlatı metni, gösteren, bildirim veya hikâye), anlatı ve anlatılama (15) olarak karşılık başlıklandırır.

Genette'in terminolojisinde yer alan söylem/anlatı/anlatılama aynı zamanda anlatıcıya da vurgu yapar. Anlatıcı, kurgu evreninde söz ve düşüncenin temsil edilmesinde yetkin unsur olarak yer alır. Açık veya gizli olsun her metnin anlatıcısı bulunur. Burada gizlilikten kastedilen anlatıcının görünürlüğüdür.

“Bir ‘beden’e sahip olsun ya da olmasın anlatıcı bileşeni, yazılı ortamda her zaman bir ses, imgesel bir ses olarak ortaya çıkar. Kimi zaman merkezî karakterle bütünleşip türdeş bir figür olarak deneyim, kimileyin hikâye kahramanından ayrılıp türdeş olmayan bir figür şeklinde tanıklık alanında görünür. Kimi durumlarda ise bu tanıklık, türdeş olmayı aşip doğrudan metin tarafından üstlenilir” (Yivli 9)

Bu noktada anlatıcının sesi önem kazanır. İster kurgunun kahramanı olsun ister tüm olaylar müdahalede bulunmadan aktarsın onun varlığı mutlak surette hissedilir. Anlatının başlangıcından sonuna kadar tüm olaylar onun algı mekanizmasından geçer. Bu algılama anlatıcı farklılığını da beraberinde getirir.

Orhan Pamuk'un *Veba Geceleri* romanında anlatıcının söylem alanında farklılıkların ortaya çıkmasını sağlayan dişil ve eril söylem, anlatının okur tarafından farklı algılanmasını sağlar. Bu noktada kişilerin statüsü, içinde bulundukları ruhsal durum ve vakanın seyrinde meydana gelen çatışmalar romanın bu karşıt söylemlerinin belirginleşmesinde ayırıcı unsur

olarak görülebilir. Bu aşamada öncelikle *Veba Geceleri*'nin olay örgüsüne değinmek eril ve dişil söylemin tespiti açısından önemlidir.

Veba Geceleri

Veba Geceleri'nde anlatılan olaylar hayalî bir ada olan Minger Adası'nda gerçekleşir. Romanda olaylar 1901 yılında İstanbul'dan Minger'e doğru yola çıkan buharlı bir geminin hareketi ile başlar. Yolculukta bulunanlar arasında Abdülhamit tarafından özel bir görev için Çin'e gönderilen on bir kişilik bir heyet vardır. Gemide Çin'e gönderilenler arasında padişahın yeğeni Pakize Sultan ve kocası Doktor Nuri de vardır. Yeni evlenen çiftin gemide bulunma sebepleri padişah tarafından onlara balayı yapmalarının emrinin verilmesidir. Minger'e gidenler ise imparatorluğun sağlık başmüfettişi Bonkowski Paşa ve yardımcısı İlias'tır. Bu iki doktor Minger'de ortaya çıkan veba salgınını durdurmak için padişah tarafından görevlendirilirler.

Pakize Sultan ve kocası Doktor Nuri, Minger Adası'na ulaştıklarında Vali Sami Paşa'nın öncülüğünde adada karantina ilan ederler. Bu uygulamaya bazı tekkeler karşı çıkar. Kadiriye tekkesinin şeyhi Hamdullah ve üvey kardeş Ramiz, karantina kurallarına uymamaları için halkı galeyana getirirler. Bazı zenginler ise adayı terk etmeye başlar. Ramiz, Bonkowski Paşa'nın ölümünden sorumlu tutulur fakat cinayetin arkasındaki sebebi ayrıntılı olarak öğrenmek isteyen Vali ve Doktor Nuri onu serbest bırakırlar. Ramiz ise eski nişanlısı Zeynep'in Kolağası Kâmil ile evlendiğini öğrenince onlardan intikam almak ister. Bu nedenle Rum köylerine giderek karantinaya karşı gelmeleri için halkı kışkırtır.

Fransa, İngiliz ve Rus donanmaları, Minger'den kaçanların Avrupa'ya vebayı yaydıkları gerekçesiyle Mingerlileri abluka altına alırlar. Donanmalar kordon boyunca dizilerek halkın adadan çıkışları önlerler. Ayrıca Kolağası Kâmil Minger Postanesi'ni basarak İstanbul'a telgraf çekilmesini yasaklar. Böylece vebanın önüne geçileceğini düşünür. Vali ise Kolağası'nın bu baskını yapmasından dolayı onu zindana attırır. Ancak Şeyh Hamdullah'ın hasta olduğunu öğrenince Kolağasını zindandan çıkartarak adadaki güvenliği sağlaması için onu görevlendirir.

Vali, Doktor Nuri'yi Şeyh Hamdullah'ı muayene etmesi için Hamdullah'ın tekkesine gönderir. Muayene sonrasında şeyhte veba belirtisine rastlamaz. Doktor, Vali'nin şeyhten Müslüman halka karantina kurallarına uymaları için mesaj vermesini istediği söyler. Şeyh ise bu isteği yalnızca Yeni Cami'de cuma günü vaaz vermek şartıyla kabul edeceğini söyler.

Müslüman ve Hristiyan cemaatlerin önde gelenleri, 28 Haziran Cuma günü valilik binasında program düzenlerler. Programın amacı karantina kurallarını halka bildirmektir. Toplantıdan önce Vali'nin görevinden alınarak Halep'e tayin edildiği bilgisi gelir. Vali Sami her ne olursa olsun toplantıyı gerçekleştirmek ister. Bu sebeple yeni tayin edilen Vali İsmail Hakkı ve beraberindekileri oyalamak için onları Kızkulesi Adası'na göndererek karantinaya aldırır. Ramiz yeni vali ve beraberindekileri Kızkulesi'nden kaçırarak toplantının yapılacağı valilik binasına getirir. O esnada bir kargaşa çıkar ve Kolağası Kâmil yeni vali ile birlikte altı kişiyi öldürerek Minger Adası'nın bağımsızlığını ilan eder.

Kâmil, Minger Adası'nın başkomutan olur ve ada bağımsız bir ülke olarak yeniden yapılandırılır. Valinin emriyle Ramiz idam edilir. Önce Zeynep daha sonra kocası komutan Kâmil vebadan ölür ve ülkede yönetim boşluğunu fırsat bilen aynı zamanda üvey kardeşinin intikamını almak isteyen Şeyh Hamdullah yönetime el koyar. Valilik görevine keçe külahlı

Nimetullah getirilir. Şeyh Hamdullah Dönemi olarak adlandırılan bu dönemde karantina kaldırılır. Ölüler eski usulle yıkanmaya devam eder ve böylece veba hastalığından ölenlerin sayısı artmaya başlar. Şeyh Hamdullah'ın da vebadan ölmesi üzerine Nimetullah devletin yönetimini Pakize Sultan'a bırakır. Pakize Sultan ve kocası Nuri, Murakabe Nazırı Mazhar ile birlikte tekrar karantina ilan eder ve salgının yayılma hızı yavaşlamaya başlar. Alınan önlemler neticesinde salgın sona erer. İngilizlerle anlaşma yapan Nazır Mazhar, Pakize Sultan'ı ve kocasını adadan uzaklaştırarak Çin'e gönderir. Aile yirmi beş yıl Çin'de kaldıktan sonra Londra'ya yerleşir.

Veba Geceleri'nde Anlatıcı

Anlatı metninin temeli bir veya birden fazla olayın temsiline dayanır. Olay örgüsü bu temsillerin etrafında anlam kazanır. Olay örgüsünün temel bileşenleri zaman, mekân ve kişilerdir. Anlatılarda, dilin göndergesel işlevinin etkisiyle sözün birden fazla anlama gelmesini sağlayan söylem, aynı zamanda sözü somut alanın sınırlarından çıkarır. Böylece söz, soyut bir evrende kendisine yer bulur. Söylem, olayların 'nasıl anlatıldığıyla' alakalı biçimsel bir özellik olarak değerlendirilir. Anlatıdaki olayların neler olduğu ve öyküye dair anlamların aktarılması için söylemin ve bu söylemin anlatma edimiyle birlikte düzlemsel bir yapı oluşturması zorunludur (Erkman- Akerson 58). Bu noktada anlatıcı söylemin aktarıcısı olarak belirir ve bu iki unsur birbirlerinin alanına müdahale etme zorundallığına sahiptir. Anlatıcıyla ilgili yapılan tanımlarda genel olarak anlatıcının anlatının temsil ettiği söylemin hedef kitleye aktarımını sağlayan unsur olarak değerlendirildiği görülür. "Dış dünya gerçekliğinin yazar tarafından yeniden yorumlanması" (Ayşe, Zeynel Kıran 45) olan gerçeklik, anlatıcının üstlendiği görev sayesinde okuruna ulaşır. Bu hususta anlatıcının işlevlerinin ne olduğu sorusu da cevap bulur.

Genette, "anlatı söyleminin sesi" (180) olarak tanımladığı anlatıcının beş işleve sahip olduğunu belirtir. Anlatıcının temel görevi olan anlatma işlevidir ki bu işlev hiçbir anlatıcı tarafından göz ardı edilemez. İkinci işlev ise anlatıcının belli bir ölçüde üst-dilsel olan bir söylemde bağlantıların, karşılıklı ilişkilerini, kısacası iç düzenini belirtmek için göndermede bulunabileceği anlatı metniyle bütünlük kurduğu yönetme işlevidir. Üçüncü işlev olan iletişim işlevinde anlatılama durumunun kendisi esas alınır. Anlatılama da kişilerin anlatıcı aracılığıyla hedef kitle ile arasındaki kurduğu ilişkidir ve diyalogların kullanımı bu işlevin en belirgin örneği olarak görülebilir. Dördüncü işlev ise tanıklık işlevidir ki burada anlatıcının anlatı ile olan duygusal ilişkisini ima eder. Anlatıcının anlattığı gerçekliği olan birtakım sebeplere dayandığında kendisinin anlatıya tanık olduğunu gösterir ve böylece okurun ilgisini kendi gerçekliğine çekmiş olur. Beşinci işlev olan ideolojik işlevde anlatıcının anlattığı hikâyeyi okurunu eğitmek ve onu kendi gerçekliği doğrultusunda bilgilendirmek esastır. Bu işleve sahip anlatıcı çeşitli yorum, değerlendirme ve eleştirilerde bulunur (279-284). Anlatıcının bu işlevleri anlatının temsil alanının farklı perpektiflerden yorumlanmasını sağlar.

Veba Geceleri'nde anlatıcının işlevleri Genette'in tipolojisi odağında incelenebilir. Romanın ilk ve son sayfalarında Minger Adası'nın haritasına yer verilir. Anlatı, Mîna Mingerli tarafından kaleme alınan 'Giriş' bölümü ile başlar. Bu bölümde anlatıcı, romanın yazılma nedeni hakkında bilgi verir. Mîna Mingerli giriş cümlesinde "Bu hem bir tarihî roman hem de roman biçiminde yazılmış bir tarihtir" (2021, 11) ifadesiyle eserin kurmaca ve reel gerçeklik arasındaki ilişkisine vurgu yapar. Minger Adası'nda altı ay boyunca etkisini gösteren veba salgını anlatırken tarihsel verilerden yararlandığını aynı zamanda II. Abdülhamid'in yeğeni (V. Murat'ın kızı) Pakize Sultan'ın, ablası Hatice Sultan'a yazdığı mektuplardan yola çıkarak

kurgunun tarihsel verilerden kaynak sağladığını açıklar. Bu bölümden itibaren kurgu kendisini göstermeye başlar. Bu ifadelerin bir sonucu olarak romanda öyküleme işlevini üstlenen ilk kişinin Mîna Mingerli olduğu görülür. Aynı zamanda anlatıcının Minger’in tarihini yazarken tarihsel verilerden yararlanması anlatıcının tanık gösterme işleviyle de ilgilidir.

Öykülemde farklı bakış açıları ile aktarım sağlanır. Mîna Mingerli, adanın tarihini anlatırken hem sınırlı hem de sınırsız bakış açısına sahip bir anlatıcıya bürünür. Öykülemde sınırlı bakış açısı genellikle tarihsel veriler aktarıldığında açığa çıkar. Pakize Sultan’ın mektupları hem anlatıcının sınırlı bakış açısını hem de tanıklık işlevini ortaya çıkarır. Anlatıcı bu mektuplarda verilen bilgilerden yola çıkarak hem anlattıklarını gerçeklik kazandırır hem de olayların sunumunda analizci bir tutum sergiler.

“Tarihçiler, bir saat sonra Vilayet’te yapılan toplantıda Vali ile Damat Doktor arasındaki usul tartışmasının aslında önemli felsefî ve siyasi paradokslara yol açtığını Pakize Sultan’ın mektupları yayımlanınca görecektir. Vali ile Damat Doktor, Abdülhamit’in etkisiyle, “Sherlock Holmes usulü” dedikleri ayrıntılardan gerçeğe varma (tümevarım) yöntemiyle, suçluyu baştan derin ve kapsamlı siyasi mantıkla tahmin edip ona uygun ayrıntıları bulma (tumdengelim) usulünü o toplantıda bir kere daha kıyasladılar” (186).

Tarihçi olmasının yanı sıra elinde bulunan verileri aktarırken kullandığı edebî dil onu bir roman yazarı yapar. Verileri saf gerçeklikle sunmaz, onu kendi bilinç süzgecinden geçirerek edebî metne dönüştürür. Kişilerin dönemin şartları doğrultusunda değişen ruhsal durumlarını, huzursuzluklarını, korkularını ve pek çok duygu durumlarını edebî dilin imkânıyla okuruna aktarır.

“Sütunlar ve kubbeler altından yürürken bir hayalet gibi hissetti kendini. Ağır ağır meydana dönerken her an birisiyle karşılaşacağını sanıyordu ama gece sanki iki boyutlu karanlık bir odaydı; adım attıkça karanlık bir ağacın gölgesi, bazen solmuş bir renk yanından sessizce akıp gidiyordu. Karantina ilanlarının, kapalı kepenklerin önünden geçtikten sonra ara sokaklara girdi ve karanlıkta vebalı şehrin sınırsız sokaklarında uzun uzun yürüdü” (175).

Mîna Mingerli’nin Sultan’ın mektupları aracılığıyla okuru yönlendirme amacında olduğu söylenebilir. Aynı zamanda iletişim işlevini de yerine getirmiş olur. Minger tarihinden bahsederken millî şuurun yeni nesillere ulaşması için tarihsel olayları coşkuyla anlatır.

“Böylece okurlarımızın Kolağası Kâmil diye tanıdığı, Minger Devleti’nin kurucusunun Mingerlilerce yüz on altı yıldır içten bir şükran ve heyecanla tekrarlanan adı ‘Komutan’ Kâmil, Vali Sami Paşa tarafından ikinci defa telaffuz edilmiş oldu. Bundan sonra zaman zaman biz de ondan –okurlarımız hatırlasın diye- bazen Kolağası bazen de Komutan olarak söz edeceğiz” (332).

Minger’in bağımsızlığını ilan etmesindeki ilk adım olan Telgrafhane Baskını bahsedilen anlatımın örneğini sunar:

“Tarihin, devletin herkesin ortak görüşü “Telgrafhane Olayı’nın adada “milli uyanışın” başlangıcı olduğudur. 22 Haziran tarihi adada yüz on altı

yıldır Telgraf Bayramı” olarak kutlanır ve resmi daireler, okullar tatil edilir. Karantina Neferleri’nin sabah Garnizon’dan Postane’ye yokuş aşağı yürüyüşü, Bayram törenlerinde kasketli yaşlı telgrafhane memurları tarafından canlandırılır” (2021, 267).

Vebe Geceleri bir tarihî roman olarak tasarlanmıştır. Mîna Mingerli bir tarih araştırmacısı olarak bu romanı yazmakla görevlidir. Onun bu özelliği anlattıklarını somut verilere dayandırmasını zorunlu kılar. Nitekim daha önce de bahsedildiği gibi Pakize Sultan’ın mektupları bu noktada önem kazanır. Minger tarihi hakkında verdiği detaylar aynı zamanda onun eleştirel tavrını ortaya çıkarır. Aynı zamanda anlatıcının tanıklık işlevi de belirginleşir. Kolağası Kâmil ile Zeynep’in ilk kez birbirlerini gördükleri gün Mingerce konuştuklarına dair halk arasında bir yalan ortaya atılır ve resmî tarih bu durumu destekler. Fakat Mîna Mingerli gerçekleri eleştirel bir yaklaşımla açıklığa kavuşturur:

“Pakize Sultan’ın mektuplarında iki sevgilinin ilk karşılaşmaları işte bu kadardır. Biz bu “versiyon”un doğru olduğuna inanıyoruz. Çiftin Mingerce uzun uzun sohbet ettikleri daha sonra başta kolağası’nın kendisi tarafından uydurulan bir efsanedir. Resmi tarihler, ders kitapları ve 1930’larda Hitler ve Mussolini etkili popüler aşırı milliyetçi sağ basın da beslemiştir bu yalanları. 1901 yılında Minger dili iddia edildiği gibi, “Çok daha erken karşılaşacaktık!” ya da “Her şeyi çocukluğun diliyle yeniden adlandıralım!” gibi karmaşık ve derin anlamları ifade edebilecek kadar gelişmiş değildi ne yazık ki!” (151).

Verilen örneklerde genellikle Mîna Mingerli olayları tarihsel veriler aracılığıyla okura aktaran bir konumundadır. Ancak bazı olayların geçmiş ve şimdi arasında bağlantı kurulması aşamasında kendisini de öyküye dâhil eder.

“Çocukluğumda karıştırdığım eski Minger dergilerinde ailelerini, mahallelerini besleyen, yaşatan bu kahraman çocukları ağ ve fileyle yeşil renkli alabalık avlarken gösterir bir resimden çok etkilendiğimi burada söylemeliyim. Yüz on altı yıl önce yaşasaydım ve kız değil erkek olsaydım bu neşeli çocukların arasında ben de olabilirdim. Bu vesileyle roman-tarihimizin sonuna yaklaşırken yazarınız ve tarihçinizin okuduğunun romanın önde gelen kahramanlarının soyundan olduğunu burada artık açıklamak istiyorum” (2021, 354).

Pasajda anlatıcı çocukken gördüğü bir resim ile ada tarihiyle ilgili vakayı bağdaştırır. Böylece kendisini de anlatıya dâhil eder. Fakat burada anlatıcı doğrudan bir kahraman olarak değil tanık görevini üstlenir.

Anlatıcının ideolojik işlevi yazar-anlatıcı aracılığıyla açığa çıkar. Orhan Pamuk ideolojik yaklaşımını Mîna Mingerli aracılığıyla dile getirir. Bu dönemde yaşanan pek çok olumsuzlukların sebebi olarak Padişah sorumlu tutulur. Anlatıcı sık sık Abdülhamit’e değinerek ona karşı eleştirel bir tavrını açıkça gösterir. Böylece padişahın siyasetini de okuruna sunar.

“Yani Padişah Abdülhamit bugün “siyasal İslam” dediğimiz şeyi kendi kendine keşfediyordu. Ama opera ve polisiye roman seven padişah Abdülhamit samimi ve tutarlı bir cihatçı ve İslamcı da değildi. Mısır’da Arabî Paşa’nın Batı karşıtı isyanının aslında İngilizler kadar bütün

yabancılar, yani Osmanlılara da karşı olan milliyetçilerin isyanı olduğunu daha ilk günden anlamış, İslamcı paşadan nefret etmiş, içten içe İngilizlerin onu ezmesini arzulamıştı. Sudan'da İngilizlere kök söktüren ve Müslümanlar arasında Gordon Paşa diye çok sevilen Charles Gordon'nun ölümüyle sonuçlanan Mehdi'nin hareketini de Abdülhamit İstanbul'daki İngiliz elçisinin de baskısıyla "ayaktakımının isyanı" olarak görmüş ve İngilizlerin yanında yer almıştı" (30-31).

Anlatı boyunca Abdülhamit olayların yönlendiricisi konumundadır. Pakize Sultan ve beraberindekilerin İstanbul'dan ayrılmasıyla başlayan olayların tetikleyicisi başka bir deyişle yönlendiricisi padişah'tır. Sultan'ın aldığı siyasi kararlar da bu işlev aracılığıyla anlam kazanır:

"Zaten altmış beş yıllık karantina teşkilatına yeni giren herkes, Padişah'ın ve Hariciye Nezareti'nin kendilerinde beklediği ilk ve en önemli şeyin kolera salgınını durdurmak değil, salgın söylentisini durdurmak olduğunu kısa sürede anlardı. İşin bu uluslararası siyasî cephesi yüzünde zaten Karantina Teşkilatı ilk başlarda doğrudan Dışişleri Bakanlığı'na bağlanmıştı" (92).

Anlatıcının Söylemi: Eril ve Dişil Söylem

Feminist eleştiri, temelde toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki farklılaşmaların ortadan kaldırılmasına yönelik yaklaşımları kapsar. Toplum nezdinde kadınlık ve erkeklik rollerinin belirli sınırlamalar dâhilinde oluşturulması neticesinde kadının kamusal alandan soyutlanarak özel alana mahkûm edilmesi bu yaklaşımın temel çatışma noktasını oluşturur. Epistemolojik açıdan erkeğin kadından üstün olduğuna dair varsayımlar kadının erkek otoritesi altında görülmesine yol açar ve feminist eleştiri bu algının değiştirilmesine yönelik girişimlerde bulunur:

"Cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ayrım ilk başlarda "biyolojik kaderdir" ifadesine itiraz getirmek için kullanılmıştı, aynı zamanda da cinsiyet biyolojik anlamda ne denli geri çevrilemez görünürse görünsün toplumsal cinsiyetin kültürel olarak inşa edildiği, dolayısıyla ne cinsiyetin nedensel sonucu ne de onun kadar sabit bir şey olduğu savı için de kullanılmaktadır" (Butler 50)

Butler, cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki farkı kültürel inşanın sonucu olarak elde edilen bir algılama biçimi olarak belirler. Bu noktada "cinsiyetli bedenler ile kültürel olarak inşa edilmiş toplumsal cinsiyetler" (50) kişilerin zihinlerinde beliren imlerin birer yansıması olarak görülebilir. Edebiyat eleştirisinde bu durum karşıt iki kutbu dile getiren bir olgu olarak karşımıza çıkar. Kadınların toplumsal konumları ve deneyimleri erkeklerinkinden farklı olduğu için edebiyat metinlerini de farklı olarak değerlendirirler (Culler'dan aktaran İrzık 40). Kadınların edebî metinlerdeki konumlanışları da bu düşünceye göre tespit edilir. Nitekim Tanzimat'tan Cumhuriyet Dönemi'ne gelinceye kadar kadın kahramanlar kötücül, edilgen ve olayların seyrinde etkisiz birer unsur olarak yer almışlardır.¹

¹ Bu konuda detaylı bilgi için bakınız: Jale Parla, *Babalar ve Oğullar Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İstanbul:İletişim Yayınları, 2018. Hülya Eraydın Argunşah, *Babasının Kızı Olmak*. İstanbul: Kesit Yayınları. 2016.

*Veba Geceleri'*nde kişiler, ata-erkil düzenin belirlediği sınırlar içinde yer alırlar. Osmanlı Devleti bir erk yani güç olarak etken, yönetilenlerse edilgen konumda yer alır. II. Abdülhamit devletin padişahı olarak tüm yetkiyi elinde bulundurur, kişi ve kurumların talihlerine yön verir. Pakize Sultan, ada halkı, Başkomutan Kâmil, Doktor Nuri ve diğer kişiler bu yönlendirmenin etkisinde kalırlar. Bu noktada anlatıcının söylem alanında yer bulan eril ve dişil söylem toplumsal cinsiyet rolleri açısından yorumlanabilir.

“Feminist eleştiride kadınların edebiyat ürünü verirken kendi deneyimlerinden yola çıktıkları, hatta kimi zaman doğrudan doğruya kendi deneyimlerini yazdıkları dile getirilmiştir. “Deneyimi yazmak” dişil söylem üretiminin ön koşullarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır; çünkü bir kadının yazacağı deneyimler her zaman bir erkeğin deneyimlerinden farklı olacaktır” (Kurtuluş, 120).

“Deneyimi yazmak” ifadesiyle yazar ve anlatıcı arasındaki fark Pamuk’un romanı özelinde farklılaşır. Yazar zihni tecrübesini Mîna Mingerli’ye aktarır. Bu durumda yazarın sesi ile anlatıcının sesi iç içe geçer.

“1901 yılındaki veba salgını sırasında adada olup bitenleri araştırırken, bu kısa ve dramatik sürede kahramanların öznel kararlarını anlamaya tarih biliminin yetmeyeceğini, bunların roman sanatının yardımıyla daha iyi anlaşılabilceğini hissettim ve bu ikisini birleştirmeye çalıştım. Okurlar çıkış noktamın bu yüksek edebî sorunlar olduğunu lütfen sanmasınlar. Önce kitapta bütün zenginliğini aktarmaya çalıştığım mektuplar geçti elime. 33. Osmanlı Padişahı V. Murat’ın kızı Pakize Sultan’ının 1901 ile 1913 arasında ablası hatice sultan’a yazdığı 113 mektubu notlandırarak yayına hazırlamam istenmişti. Okumaya başladığımız kitap ilk başta bu mektuplar için hazırlanmış bir ‘yayına hazırlayanın önsözü’dür” (11).

Romanın, ‘Yıllar Sonra’ başlığını taşıyan son bölümünde anlatıcı, kendisinin Pakize Sultan’ın ikinci kuşak torunu olduğunu söyler. Bu noktada anlatıcı-kahraman ilişkisi aynı düzlemde incelenebilir. Nitekim ‘Giriş’ başlığında geçen aşağıdaki pasajda bu düzlemin yansıması söz konusudur.

“Roman sanatı kendi yaşadığımız hikâyeleri başkalarının hikâyesi gibi başkalarının yaşadığı hikâyeleri de kendimiz yaşamış gibi yazabilme hünerine dayanır. Bu yüzden kendimi bir padişah kızı, bir sultan gibi hissederken bir romancı gibi davrandığıma kolaylıkla inanıyorum. Ama zor olan veba ve karantina mücadelesini yöneten iktidar sahibi erkeklerle, paşalarla ve doktorlarla özdeşleşmek” (12).

Anlatıcı, pasajın son cümlesinde erkek kişilerle özdeşim kurmakta güçlük çektiğini söyler. Roman boyunca farklı kişilerin bakış açısından olayları aktaran anlatıcının eril söylemi, çok seslilik açısından önemli veriler sunar. II. Abdülhamit, Bonkowski Paşa, Doktor Nuri, Kolağası Kâmil, Şeyh Hamdullah, Ramiz, Keçe Külahlı Nimetullah ve Murakabe Nazırı Mazhar eril söylemin yetkilerini üstlenirler. II. Abdülhamit ve Kolağası Kâmil (Komutan) iktidarı simgelerler. Bu kişiler kesin hüküm vererek halkı etkisi altına alırlar. II. Abdülhamit, siyasi sebeplerden dolayı V. Murat’ı ve ailesini Çırağan’da yaşamaya mahkûm eder. Bu tavrı ile onun eril tavrı anlatıcı tarafından aktarılır. “Mingerliler, Sultan’ı ve haksız yere tahttan indirilmiş babaları eski padişah V. Murat hazretlerini müstebit Abdülhamit’in zulmüne

uğradığı için 'bilhassa' seviyorlardı" (438) ifadesiyle Sultan'ın mağduriyeti amcasına dayandırılır.

Padişah, yeğenlerini kendisinin uygun gördüğü kişilerle evlendirir. Bu davranış eril tavrın anlatıcının söylem alanına giren bir örnektir: "Böylece Abdülhamit parlak ve itaatkâr Mabeyn memurları arasından en beğendiklerini seçmeye başladı... Hatta o sırada üçüncü kızının da uygun bir kocayla evlenmesini isteyen V. Murat'ın 'biraderi' Abdülhamit ile bu konuda araçlarla gizlice anlaştığını ileri sürenler bile vardır" (222). Söylem alanında anlatıcının duyumlarını aktarmasında okuru şüpheye düşürebilecek yargılar vardır. Pakize Sultan'ın evlendirilme vakasının bir anlaşma esasına dayandığı ve bu anlaşmanın hangi sonuçları doğuracağına dair belirsizlikler söz konusudur.

Romanda Pakize Sultan'ın eril alana geçtiği görülür. Salgın komitesinde yer alması ve komitede söz sahibi olması bu durumun kanıtıdır:

"Pakize Sultan bu toplantılarda böyle bir durumda babası olsa ne yapardı, bazan onu hayal etmeye çalışıyordu. Bazan da kendisini babasıymış gibi hayal ediyor ve o zaman ablasına yazdığı gibi devlet işlerini daha rahat, daha ayrıntılı ve daha sabırla düşünüyordu sanki. Yazı masasında otururken bazan babası gibi alnını ovuşturuyor, kaşlarını çatıyor ya da sandalyenin arkasına başını yaslayarak düşünceler içinde tavana bakıyordu. Bunları yaparken hem babası gibi olduğunu hem de kendisi olmaya devam edebildiğini hissetmişti" (477).

Pakize Sultan her ne kadar bir kadın olarak toplantılara katılsa da zihninde eril bir otoritenin düşünceleri bulunur. O babası gibi düşünmek ve karar almak ister. Düşünceleri kendisine ait değildir. Nitekim bu durum iktidarın erillikle ilişkilendirilen bir düşünce olduğunu vurgulayan bir gönderge olarak okunabilir.

Anlatıcının ifadelerinde dişil söylemler bulunur ve 'Giriş' bölümünde dişil kimliğini belirgin olarak ortaya koyar. "Osmanlı İmparatorluğu'nun liman şehirlerinde yazılmış konsolos raporlarını okumuş onlara dayanarak doktora yapmış, akademik kitaplar yayımlamış bir kadını" (11) açıklamasını yaparak kimliğini belirtir.

Dişil söylemin etki alanı Pakize Sultan'da belirir. Şeyh Hamdullah, Minger'in diğer devletler tarafından tanınması için padişah kızı vasfına sahip olan Pakize Sultan'ın kendisiyle evlenmesini ister. Kâğıt üzerinde geçerli olan evlilik, Sultan'a herhangi bir yetki hakkı sunmaz fakat şeyhin ölümünden sonra kraliçe olarak devletin başına geçirilir. Bu hususta önemli olan nokta, Sultan'ın kraliçe olmasındaki asıl sebep padişah kızı olması ve devlet başkanının karısı olmasından dolayıdır. Bu durumda eril alanın kuralları dâhilinde bu konuma getirilir. "Ben istediğim için değil, karantina tutsun, salgın dursun, insanlar kurtulsun diye kraliçeyim" demişti Pakize Sultan" (476). Bir Türk kadını olan ve Mingerlilerin iyiliğini düşünen Pakize Sultan devletin başına geçince veba salgınıyla mücadeleye başlar. Onun emirleri doğrultusunda karantina uygulanır ve bu sayede salgın sona erdirilir.

"Pakize Sultan en fazla sembolik ve temsili olan görevini, ilk günlerden itibaren artan bir sorumluluk duygusuyla ciddiye almıştı. Yeniden boyanan ve duvarlardaki ve dolaplardaki kurşun izleri kapatılan Salgınhane odasındaki sabah toplantılarına Kraliçe Pakize de katılıyordu. Bir Müslüman kadın için fazla Avrupalı görünümlü ama son derece kapalı

kıyafetler giyiyor ve başörtüsü gibi bağlanmış bir eşarp takıyor, toplantılarda arkada oturuyordu” (464).

Pakize Sultan devlet yetkilerini elinde bulundurduğu yüz yirmi gün boyunca kadın hakları konusuna eğilir. “Bir gün: “Sizce, hürriyet ilan edilmiş bir memlekette kadınların mirastan aynı konumdaki erkeklere göre daha az hisse alması makul müdür? dedi kocasına. “Mahkemede dini nizamlara göre iki kadının şahitliğinin ancak bir erkeğinkine müsavi olması kadınlara düşmanlıktan başka bir şey değildir” (481) diyerek kadın hakları karşısındaki düşünceleri ifade eder. Yine Müslüman erkeklerin dört kadında evlenmesini doğru bulmaz. “Fırsat buldukça bunları da değiştireceğini yazdı ablasına” (484). Sultan’ın Zeynep ve Kolağası’nın hikâyesine ilgisi yine dişil söylemin eşitlikçi ve kadının aşağılanmaması hakkındaki fikrinin etkisindedir. “Pakize Sultan, Kolağası’nın gelin adayı Zeynep’in daha önce babasının evlendirmek istediği damat adayının köyde bir ikinci karısı olduğunu anlayıp evlenmekten caydığını son anda öğrenince diğer nedenleri önemsememiş ve bir anda hayran olmuştu bu kendisinden genç kadına” (212).

Mina Mingerli ve Pakize Sultan’ın anlatıcı konumunda olduğu durumlarda her ikisinin de söylem alanları gerek düşünsel gerek eylemsel planda eril otoritenin sınırlarını zorlamaz. Bu söylem alanlarında daima eril söylemin/düşünce/davranış sesi duyulur. Pakize Sultan’ın evlendirilmesi, balayı için Çin’e sonrasında adaya gönderilmesi eylemsel olarak onun karar verme yetkisine sahip olmadığını gösterir. Sultanın devlet yönetiminde bulunduğu sırada da arka planda bir eril güç vardır. O yönlendirilen bir iktidar alanına sahiptir. Mina Mingerli ise Minger tarihini yazarken yapmış olduğu araştırmalarda eril otoritenin sunduğu tarihi malzemelerden ve anlatılardan yararlanır. Bu örnekler anlatıcıların edilgen konumda olduklarını gösterir.

Sonuç

Bu çalışmada anlatıcının edebî metinlerdeki işlevlerinden ilişkin yola çıkılarak Orhan Pamuk’un *Veba Geceleri* romanına yönelik tespitler yer almıştır. Abdülhamit, Vali Sami Paşa, Kolağası Kâmil ve Pakize Sultan’ın siyasî güç olarak belirlendikleri vakalarda, anlatının söyleminde meydana gelen karşıt algılamaların varlığına dair ayrıntılara odaklanılmıştır. Bu noktada kişilerin statüsü, içinde bulundukları ruhsal durum ve vakanın seyrinde meydana gelen çatışmaların karşıt söylemlerin belirginleşmesinde ayırıcı unsur olarak yer aldığı gözlemlenmiştir. Çalışmanın sonucunda elde edilen sonuçlar neticesinde romanın anlamsal açıdan farklı çerçeveden yorumlanabilirliğini ortaya koymuştur.

Kaynakça

- Argunşah, Hülya Eraydın. *Babasının Kızı Olmak*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2016.
- Butler, Judith. "Cinsiyet Belası Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi". Çev. Başak Ertür. İstanbul: Metis Yayıncılık, 2016.
- Çıraklı, Mustafa. *Anlatıbilim*. İstanbul: Hece Yayınları. 2015.
- Dervişcemaloğlu, Bahar. *Anlatıbilime Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.
- Erkman Akerson, Fatma. *Edebiyat ve Kuramlar*. İstanbul: İthaki Yayınları. 2015.
- Genette, Gérard. "Anlatının Söylemi: Yöntem Hakkında Bir Deneme". Çev. Ferit Burak Aydar. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011.
- İrzık, Sibel, Jale Parla. *Kadınlar Dile Düşünce, "Öznenin Vefatından Sonra Kadın Olarak Okumak"*, Sibel Irzık, İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.
- Kıran Ayşe, Kıran Zeynel. *Yazınsal Okuma Süreçleri*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 2007.
- Kurtuluş, Meriç. "Osmanlı Şiirinin Modernleşme Sürecinde "Kadın"ın Doğuşu: Nigâr Hanım'ın Şiirlerinde Dişil Söylem Üretimi". Yüksek Lisans Tezi. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, 2011.
- Pamuk, Orhan. *Veba Geceleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021.
- Parla, Jale. *Babalar ve Oğullar Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Yivli, Oktay. "Anlatıcı Sorunsalı", *Söylem Filoloji Dergisi*, 5(1): 8-20. 2020.
- Yücel, Tahsin. *Anlatı Yerlemleri: Kişi/Süre/Uzam*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 2019.